

महाराष्ट्र शासन,
 ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग,
 शासन निर्णय क्र.क्रांति १००४/१२६/प्रक.१.०/जल-५,
 मंत्रालय, मुंबई ४०००१२.
 दिनांक :- ०२ एप्रिल, २००४.

धावा:- १) जलसंधारण विभाग शासन निर्णय क्र. जलसं ५०१२/सीआर १८२/जल - ७ दि. ५ ऑगस्ट १९९२.
 २) जलसंधारण विभाग शासन निर्णय क्र. जलसं १०१५/प्रक.२५०/ जल - ७ दि. ३०.१.१९९६
 ३) पाटवारे विभाग शासन परिपत्र क्र. सक्रिय ४०८९/३३४/लया-२ दि. १२ एप्रिल १९९७
 ४) मुख्य अधियंता ल.पा.(स्था.संस.) पुणे यांवे पत्र क्र.मुआ/उविअ.२/प्रशा-२/जलवाया/१०१८/०४ दि. २०.३.०४

प्रस्तावना :- पाण्लोट क्षेत्र विकासासाठी मृदृ व जलसंधारणाचे उपचार महणून पाझर तलाव, कोल्हापूर फटदतीचे बंधारे, नालाभाई, सिमेट बांध, गावतलाव, बनतलाव इ. बांधकामे वेगवेगळ्या योजनांतर्गत (रोहयो, संपूर्ण यांत्रीण रोजगार योजना इ.) हाती घेऊन राबविष्णवत येतात. या सर्व योजनाहारे पृष्ठभागावर पाण्याचे साठे निर्माण करून ते पाणी जमिनीत मुरथून भूजलाचे पुनर्बर्सण केले जाते.

कोल्हापूर फटदतीच्या बांधासाठी लाकडी दरवाजारेवजी (बर्ग) २ x ०.५ मीटर आकारावे सरळ/वळ दरवाजे एकावर एक बस्कून जास्तीत जास्त ५.५ मीटर उचीपर्यंतची पाणी साठविष्णवाची व्यवस्था केली जाते. या बंधा-यांत्री दरवाजे बसाविष्णवाची व उघडण्याची प्रक्रिया ही पूर्णपणे मनुष शक्तीहारे डाताळली जाते. हे दरवाजे दगडी व संधानकालील प्रस्तुमाफ्ये अडकविष्णवाची तरतुद करावी लागते. Waterway मधील encroachments, बंधा-याची जास्त ऊळी, अकस्मात आलेल्या पूरप्रसंगी दरवाजे उघडण्याची अडवण व लागणारा वेळ इ. प्रमुख कारणामुळे राज्याच्या अनेक भागात कोल्हापूर फटदतीचे बंधारे एका बाजूने वळण घेऊन (outfall) फुटविष्णवाच प्रकार संतत्याने घेऊन असल्याचे निदर्शनास येत आहे. या बंधा-याचे दरवाजे बसाविष्णवाची व उघडण्यासाठी जास्त वेळ सांगतो. काम अवघड ऊसते व खर्ची जास्त येतो. या अडकविष्णव मात्र करून बंधा-याच्या व्यवस्थापनात सुट्टसुट्टीतपेणा आणण्याच्या दृष्टीने शासनाचे प्रश्न सतत चालू आहेत. त्यातीलव एक उपाय महणून शासन खालील निर्णय घेत आहे.

शासन निर्णय :- कोल्हापूर फटदतीचे बंधारे आणि तत्सम इतर प्रकारचे बंधारे (सिमेट बांध इ.) यातील नहुतांशी क्रुटी दूर करून जलसंधारणाची परिणामवारकर्ता वाढविष्णवासाठी शासन जलवाया या बंधा-याचा यापुढे पाण्लोट क्षेत्र विकासाच्या कामामध्ये जलसंधारणाचा एक उपचार महणून अंतर्भूत करण्यास मान्यता देत आहे. या बंधाची कंची १.२ मीटर असेल. तांखडी दरवाजे २X१.२ मी आकारावे असतील या ते तब्बत गुतविलेले (hinged) असतील. ज्या विकासी नदीचे पात्र सरळ, कटीण व मजबूत

(defined) असेल त्या तिकाणी अशा जलबांधाची सांख्यिकी निर्माण करून दरवाजाच्या पहिलांमध्ये याणी अडवून मूजल्याचे पुनर्मरण करून त्याद्वारे पिण्याचे पाणी सिंचनाचे पाणी हे साठी पाण्याची उपलब्धता यांदविण्याचे करावे. यासाठीच्या मार्गदर्शक सूचना (guidelines) ह्या खालीलप्रमाणे राहील.

क) जलबांधाची जागा निश्चिती :-

- १) जलबांधासाठी जागा निवडताना नदी/नाल्याचे पात्र (तळ) सामतल असावे.
- २) नदी/नाल्याचा उतार अधिक तीव्र असू नये.
- ३) गावाजवळ/गायाच्या वरील वा खालील बाजूस अर्थवा जाण तिकाणी लाभारकाळा / शेतकऱ्याचा सहभाग मिळल अशाच ठिकाणी बाधकामाने स्थान निश्चित ठरावे. नळा/नदी त्या लांबीत सरळ असावेत व काढ भजूत व कठीण असावेत.
- ४) पायासाठी घंडा खडक व स्थिर तीर जेथे असेल त्या ठिकाणास प्रायाच्य द्यावे.
- ५) नदी/नाल्याचा काठ किमान २.०० मी. उंच असावा.
- ६) नदी/नाल्याच्या उगमायासुन संगमा पर्यंत बुडित क्षेत्रानुसार जलबांध सांख्यिकी तयार होईल असा त-हेचे जागा निश्चिती करून नियोजन करावे.
- ७) जलबांधासुंजे वरील बाजूस असलेले रस्ते / बांधकाम व इलर बळी बुडित होणार नाहीत पाची खाली करावी.
- ८) लाभक्षेत्रातील शेतक-याची स्वतंत्रतेने उपसा सिंधन अनुसराच्याची तयारी असादी बंधाच्या वर दोन्ही बाजूस नदी काठावर सिंचनासाठी विहिरी असणे अधिक नागले.
- ९) जिथे जागा निवडली जाईल तेथील लाभारक/शेतकी याच्या पाणी वापर संख्येची जलबांधाची सुरक्षा व व्यवस्थापन यासाठी संगती असावी.

ख) भूसंपादन:-

- १) जलबांधाची जागा निश्चित करतांना बुडित क्षेत्रात कुळीही खाजगी जमिन येत नसल्याबाबत खाली करावी व त्याबाबतचे प्रमाणपत्र संजाम अधिकांयानी हाव्ये.

ग) अंदाजपत्रक :-

- १) जलबांधाची मुळ्य निश्चित व फलेक वॉल याचे बांधकाम एम-५० संदर्भानुसार करावे.
- २) पाणी अंदविण्यासाठी २.००x१.२० आकाशाची लोखडी द्वारे वापरावीत. बंधा-याची उंची १.२ मीटरला सिंधित ठेवावी व waterway मध्ये शक्यतो environment -सावी
- ३) ज्याच्या आधाराने दरवाजे उमे केले जातात त्या लांबाची स्तंभाचा आकार २५० मिमीx५५५ मिमी. घंडा असावा.
- ४) सर्व लोखडी द्वारे दरव्या बाजूक (U/S) उद्घडतील व एक द्वारे घूरावे याणी सहज रित्या सोडण्यासाठी खालच्या बाजूस (D/S) उघडेल.

५) प्रत्येक दहा द्वारागांे किमान एक द्वार आकस्मिक पुरात्त्वा पाण्यासाठी अरावे व ते काठाच्या लग्न य गावाकडील/शेताकडील बाजूस असावे.

६) अंदाजसत्रक ग्रंथलील शासन नियमाने पालन करून पाटभंधारे व सा.वा. विमानाच्या दरसूचीप्रमाणे (फॅरिकेशनसह) फरावे व अनुमती गुतेदाराला निधिदेव्या माल्यमातृन निवृत्त त्याच्या कदून काम करून छ्यावे.

७) शांतकाम:-

१) जलधार जास्तीत जास्त २ महिन्यात पूर्ण करण्याच्या दृष्टीने नियोजन करावे.

२) फॅरिकेशनवे काम सा.वा.यि.च्या रेळ बुकनाल्ये दिलेल्या स्टैंडर्ड स्पेसिफिकेशन प्रमाणे कमीत कमी किमतीत करून छ्यावे.

३) जलसंधारणाचे काम हे जलसंधारण 'विभागाच्या ल.या.(रुपानिक रुत) या यंत्रणेकडून राखिले जाईल.

४) व्यवस्थापन:-

१) जलबांधाचे व्यवस्थापन शोलक-गाच्या/लाभधारकाच्या पाणी वापर संस्थेकडूनच (शासकीय/ग्रामपंचायत या अशासकीय) करून छ्यावे. संबंधित गुतेदाराकडून सुरक्षातीचे एक वर्ष देखभाल व व्यवस्थापन करून घेऊन उद्यनंतर व्यवस्थापनासाठी लाभधारकांच्या संस्थेस जलधार हस्तातरित करावेत.

२) हया बंधा-याचे दरवाजे दोन व्यक्ती सहजपणे हाताळू शकतीत व हे काम लाभधारक संस्था रवत: करू शकतात. तसेच अशा बंधान्याच्या मागे गाळ पण साठत नाही. त्यामुळे व्यवस्थापनासाठी जास्तीचा खर्च होणार नाही.

३) शोलक-याना सदर बांध हस्तातर कराणा खालील बाबींदर लंबा केंद्रित करण्याबाबत कराएनाम्यात नमूद करावे.

४) पावसाळ्यापूर्वी सर्व दरवाजे वरव्या बाजूस पाढावेत व आपत्कालिन दरवाजे खालील बाजूस पाडावेत.

५) पायसाच्या व पुरात्वा जोर कमी झाला की पायाच्या प्रवाहात अंदाज घेऊन द्वारे उमी करायीत जेणेरुन पाणी अडविण्यास सुल्हात होईल.

६) गरजे नुसार पूर्ण उंचीऐवजी काही प्रमाणात पाणी साढविण्याकरिता काही द्वारे उमी करायीत.

७) खबरदासी :-

१) जलबांधाचे काम पूर्ण आल्यानंतर एक वर्ष कंब्राटदाराने आणि नंतर संबंधित लाभधारक यांनी त्याची देखभाल व व्यवस्थापन करावयाचे आहे. त्यामुळे लाभधारकांचा सहभाग यात खुप महत्वाचा आहे. आणि त्यासाठी जोपर्यंत जलबांकाजगताच्या लाभधारक/शेतकरी यांच्या संस्थेवा देशभालीमध्ये पूर्ण सहभाग व सहमती मिळत नाही तोपर्यंत जलबांधाचे स्थळ निश्चित करू नये व शांतकाम करू नये.

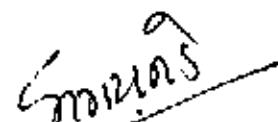
२) या जलसाठ्यातून पंप लावून सरक याणी उचल करु देऊ नये.

३) याणी पहऱी: शासनाच्या प्रबलीत नियमप्रमाणे अशा अंदापासून लाम मिळणा-या लाभारकाकडून/ सरकेकडून याणीपहऱी वसूल केली जाईल.

४) आर्थिक अवयवांड:- कोल्हापुर पठतीच्या बंधा-याच्या (५५० संघर्षी पेशा कमी साठा) प्रबलीत मापदंडाच्या ६०% मापदंड जलबांधास लागू राहील. ही कमाल मर्यादा अरांड, प्रत्यक्षातील खर्च यापेक्षा कमी असेल.

५) जलबांधाचे नियोजन, संफल्याचिक्र, नकाशे, बांधकाम य व्यवस्थापन इ. बाबतच्या आपश्यक त्या तपशिलवार सुवर्ता मुख्य अभियंता, लघु पाटबंधारंस्थानिक स्तर), पुणे यानी तात्काळ विसरित कराव्यात.

नहाराष्ट्राचे राज्यपाल यांचे आदेशानुसार य नावाने,

(म. ग. रानडे)
अधर भविष्य, महाराष्ट्र शासन.

प्रत:-

- १) मुख्यमंत्र्याचे सचिव
- २) पा. मंत्री, वित्त / कृषि / नियोजन / पाटबंधारे
- ३) मुख्य सचिव
- ४) अतिरिक्त मुख्य सचिव
- ५) प्रधान सचिव, नियोजन विभाग
- ६) प्रधान सचिव, वित्त विभाग
- ७) प्रधान सचिव, कृषि विभाग
- ८) प्रधान सचिव, पाटबंधारं विभाग
- ९) मुख्य अभियंता, लघु पाटबंधारे (स्थानिक स्तर), पुणे.
- १०) जिल्हाधिकारी (सर्व जिल्हे),
- ११) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्वी)
- १२) सर्व विभागीय आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य
- १३) अधीक्षक अभियंता, ल.पा.(स्था.स्त.) मंडळ (सर्व)
- १४) संकालक, मृदसंचारण व पामलोट कोन्र व्यवस्थापन, पुणे
- १५) सर्व मुख्य अभियंता, पाटबंधारं विभाग,